

За дефинирането на дефиницията

Зоя Т. Димитрова

***On Defining the Definition:** This paper has come out in response to the needs of academic practice and is a part of a project oriented to the creation of a set of exercises for effective acquisition of skill to formulate a definition. On the basis of a number of reference sources it gives a general overview of the variety of theoretical approaches to 'formulating a definition' and clarifies the process of making differentiation between definitions.*

Key words: definition, philosophy, logic, concept, types of definition

През последните няколко години в хода на учебния процес по дисциплината „европейско странознание – немскоезичен компонент I,II“ се забелязва, че голяма част от студентите – първокурсници се затрудняват при продуциране на дефиниции. Тази констатация наложи в работата по дисциплината да се включи и умението „дефиниране“, чиято релевантност за академичната и за професионалната комуникация не се нуждае от обосноваване.

Незадоволителните резултати от работата с материали от различни учебни системи, в които дефинирането е включено като учебна единица или част от учебна единица, очертават необходимостта от разработване на комплексна система от упражнения за ефективно овладяване на комуникативното умение „дефиниране“.

За целите на разработването на концепция за една такава комплексна система от упражнения не е достатъчно нейният автор да стъпи върху своето интуитивно, неосъзнато или недостатъчно осъзнато разбиране на дефинирането. Задължителен момент тук се явява проучването и осмислянето на научното разбиране на явлениято „дефиниция“.

За удовлетворяване на посоченото по-горе условие беше извършено проучване на различни теоретични възгледи за феномена „дефиниция“ и за разграничаването на видове дефиниции, които ще бъдат представени накратко в настоящото изложение.

Дефиницията е един от феномените, чиято същност занимава научната мисъл още от времето на античната философия. Наименованието „definitio“ означава на латински „разграничаване“ и в зависимост от конкретните възгледи за същността на понятието, съждението и научната теория в това наименование се влага различен смисъл [5]. Различното разбиране за същността на дефиницията не засяга обаче описанието на нейната структура. Както в древността така и днес дефиницията се представя като равенство на определяемо или дефиниендум (от лат. Definiendum) и определящо или дефиниенс (от лат. Definiens) [4].

Важността на дефиницията е забелязана още от Сократ. Специално внимание на същността, предназначението и структурата на дефиницията отделя „безспорният създател на науката логика“ [12] Аристотел в своите трудове „Топика“, „Аналитика 1“, „Аналитика 2“ в „Органон“ [1] и „Метафизика“ [2]. Най-важната задача на дефиницията Аристотел вижда в това, тя да даде завършека на научното изследване и с това да установи същността на изследваните обекти. Дефиницията за него е изречение, което обозначава същността на нещата, т.е. дефинирайки ние разкриваме тази същност. Въз основа на своята представя за един йерархично организиран свят той счита, че същностните характеристики на нещата се съдържат в техния родов признак:

“... da die Definition ein das wesentliche Was des Gegenstandes bezeichnender Satz ist.“ [1, Топика VII, 5] („...тъй като дефиницията е обозначаващо същественото Какво на предмета изречение.“).

“...denn das Wesen jedes Gegenstandes ist in seiner Gattung erhalten.” [1, Topica VI, 5] („...тъй като същността на всеки предмет се съдържа в неговия род.)

Всяка дефиниция според Аристотел трябва да включва два вида признаци – родов и видов.

“In der Definition findet sich nämlich nichts anderes als die sogenannte erste Gattung und die Unterschiede.” [2] (Защото във дефиницията не се намира нищо друго освен така нареченият първи род и различията.)

Така Аристотел етаблира една схема на дефиницията, според която даден предмет се определя чрез посочване на най-близкия род (лат. *genus proximum*) и на един или повече специфични признаци (лат. *differentia specifica*), които разграничават определяния предмет от останалите представители на същия клас предмети. С тази схема Аристотел въвежда формулата за дефиниране „*definition fiat per genus proximum et differentias specificas*” [1, Topica VI, 5], която според него трябва винаги да се спазва в процеса на разкриване на същността на нещата. Тази формула действително придобива статуса на правило за дефиниране, тъй като доминира в традиционната логика чак до средата на 19-ти век и се възприема също и от модерната логика като един от начините за дефиниране. В литературата тя се среща обикновено под названието „Аристотелов модел” или „класически модел”.

На Аристотел дължим и класическите изисквания за правилно дефиниране, които тук ще цитираме по българския логик Александър Дейков [4]:

„1. Определението трябва да изключва всяка амфиболия (неяснота, двусмисленост).

2. Определението изключва всякаква образност, метафоричност, употреба на думи и словосъчетания в преносен смисъл.

3. Определението трябва да съдържа родов белег и видово отличие и никакви други признаци.

4. Определението не трябва да включва такива признаци, които са характерни само за някои от предметите.

5. Недостатъчността на определението може да бъде резултат от отсъствието на родов белег или пък на видово отличие.

6. Неправилното определение може да бъде разпознато и по това, че между определяемото и определящото няма еквивалентност.” [4, 55].

От Аристотел тръгва също и разпознаването на видове дефиниции. В „*Analytica posteriora*” можем напр. да прочетем:

„*Das nun die Definition in einer Angabe des Was des Gegenstandes besteht, so ist klar, dass manche Definition nur eine Angabe dessen ist, was der Name des Gegenstandes bedeutet, also dass sie nur eine Aussage in anderen Worten ist.*” [1, Anal. Post. II, 10] (И след като дефиницията се състои в посочване на Какво на предмета, то става ясно, че някоя дефиниция е посочване само на това, което означава името на предмета, следователно, че тя е само едно изказване с други думи.)

В хода на тези разсъждения той прокарва разграничението „номинална дефиниция” - „реална дефиниция”. Както се вижда от горния цитат номиналната дефиниция разкрива само значението на името на предмета, докато реалната съдържа изказване за това, какво представлява в действителност самият предмет. Според Аристотел в реалната дефиниция се съдържат също и предпоставки като тези, кои неща изобщо съществуват и какъв е техният порядък.

Векове наред Аристотеловото учение за дефиницията не претърпява съществени промени. За първи път Г.В. Лайбниц поставя под съмнение дефинирането чрез *genus proximum* и *differentia specifica* и обръща внимание на това, че тяхното разграничаване е проблематично. Лайбниц счита, че в рамките на една дефиниция не винаги е възможно да се определи точно, кой е родовият и кой е видовият признак. С това се отменя Аристотеловото изискване дефиницията задължително да включва родовия признак и видовото отличие. Дефиницията може

да е правилна и когато в нея са изброени само съществените признаци на определяното [11].

Радикална промяна на научния възглед за дефиницията прави великият немски философ Имануел Кант. За разлика от Аристотеловото разбиране на дефиницията като изречение, с което се разкрива същността на нещата, Кант счита, че с дефиницията се разкрива същността на понятията. В зависимост от вида на понятията - Кант различава дадени a priori или a posteriori понятия („a priori oder a posteriori gegebene Begriffe“) и направени a priori или a posteriori понятия (a priori oder a posteriori gemachte Begriffe) [7] – той разграничава два вида дефиниции – аналитична и синтетична:

„Alle Definitionen sind entweder analytisch oder synthetisch. – Die erstern sind Definitionen eines gegebenen, die letztern Definitionen eines gemachten Begriffs“ (Всички дефиниции са или аналитични или синтетични. - Първите са дефиниции на дадено, последните дефиниции на направено понятие.) [7].

При аналитичните дефиниции Кант разглежда два начина за обяснение на понятията [11]:

1. Експликация - Прилага се за обяснение на съдържанието на емпирично дадени понятия (напр. вода, въздух, злато).

2. Експозиция - Начин за обяснение на дадени a priori понятия (напр. субстанция, право). Тук стремежът е да се постигне цялостен анализ на понятието. По този повод Кант [7] отбелязва, че първоначално всеки анализ е непълнен, но че непълната експозиция - като част на дефиниция - е също вярно и полезно представяне на понятието. Експозиции, които не са изпълнени прецизно, Кант класифицира като описания („Beschreibungen“ [7]).

За синтетичните дефиниции Кант излага следните възможности [11]:

1. Декларация – Посредством декларацията се дефинират направените a posteriori понятия.

2. Дефиниция в тесен смисъл – Отнася се за конструирани a priori понятия (напр. понятията на математиката).

Независимо, че Аристотел постулира логиката като наука за формите на мисленето, а Кант дори и дава името „формална логика“, в продължение на две хиляди години тя остава насочена към съдържанието. Едва през втората половина на 19-ти век започва нейното пренасочване към формата, продиктувано най-вече от потребностите на математиката. Същинското реформиране на логиката започва през 1879 с излизането на революционния труд на немския логик, математик и философ Готлоб Фреге „Begriffsschrift, Formalsprache des reinen Denkens“. В този труд Фреге развива една логика в аксиоматична форма и с това предоставя ядрото на съвременната формална логика, където от „значение е само онази форма, която е безотносителна спрямо съдържанието и прави възможно изказването на това съдържание“ като използва „символи (променливи), заместващи всяко възможно съдържание“ [12, с.11-12]. В своите реформаторски търсения Фреге се насочва към езика „като един от най-достъпните входи към тайните на мисленето“ [12, с.24] и въвежда темата философия – език, която влиза трайно в ползрението на научната мисъл. Тук е достатъчно да бъдат споменати Витгенщайн и представителите на англосаксонската философия на обикновения език.

В контекста на маркираното по-горе динамично развитие се появяват и нови виждания за същността на дефиницията. Повлиян от идеите на Витгенщайн и неговото разбиране на значението като употреба на езиковите изрази Карл Попер намира дефинициите в сравнение с проблемите и теориите по скоро за маловажни. Понятията, що се отнася до тяхната логическа функция, според него са подчинени на изказванията и теориите.

„Nicht durch die Definition wird die Anwendung eines Begriffs festgelegt, sondern die Verwendung des Begriffs legt das fest, was man seine Definition oder seine Bedeutung

nennt. Anders ausgedrückt: Es gibt nur Gebrauchsdefinitionen." [9]. (Не чрез дефиницията се определя прилагането на дадено понятие, а употребата на понятието определя това, което наричаме негова дефиниция или негово значение. Изразено по друг начин: съществуват само дефиниции на употребата.)

Дефиницията на употребата се среща също и под наименованието "Kontextdefinition" (дефиниция на контекста или контекстуална дефиниция). С помощта на тази дефиниция понятието „адекватен“ може напр. лесно да се дефинира, като се каже, че изразът „X е адекватно пресмятане“ е истинен точно тогава, когато X е пресмятане, което е пълно и коректно. По този начин „адекватен“ се дефинира само в контекста „пресмятане“. Не стои въпросът, кога изобщо нещо е адекватно или пък кои неща спадат към това понятие. По този начин например математиката си спестява философския въпрос за същността на числото. Математическите аксиоми не казват, какво е число, а само кога нещо може да се нарече число и кои аритметични свойтва са валидни за него.

В съвременната логика дефиницията все по-често се интерпретира като постановяване на начина на употреба на понятията. Тази интерпретация всъщност не е продукт на съвременната логика и има по-далечни корени. Тя е изложена за първи път систематично от Паскал. Фреге разбира дефиницията като правило за субституиране на знаци. Според него дефиницията посочва значението на знака, като указва по какъв начин знакът може да бъде заместен адекватно от друг знак [6]. Същият възглед споделя Р. Карнап. Той твърди, че дефиницията е правило за взаимна трансформация на думите в един и същ език [3].

Направеното по-горе изложение представя четири различни концепции за същността на дефиницията:

- дефиницията като обяснение на същността на нещата
- дефиницията като обяснение на понятията за същността на нещата
- дефиницията като установяване (констатиране) на начина на употреба на понятията
- дефиницията като постановяване на начина на употреба на понятията [5] и илюстрира „парадокса“, че дефиницията няма еднозначна дефиниция.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Aristoteles, Organon. Analytica priora. Analytika posteriora. Topika, Jena, 1907 www.zeno.org/nid/20009149600.
- [2] Aristoteles, Metaphysik, Jena, 1907 www.zeno.org/nid/20009149600.
- [3] Carnap, R., Der logische Aufbau der Welt. 1928.
- [4] Дейков. А., Формална логика. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 1999.
- [5] Dubislav, W., Die Definition. Felix Meiner Leipzig 3. völlig umgearbeitete und erweiterte Auflage 1931.
- [6] Eisler, R., Wörterbuch der philosophischen Begriffe, Band 1, Berlin, 1904,
- [7] Kant, I., Logik. Ein Handbuch zu Vorlesungen., Königsberg, 1800. www.textlog.de/kant-definition.html.
- [8] Kirchner, Fr., Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe., 1907. www.textlog.de/998.html.
- [9] Popper, K., Die beiden Grundprobleme der Erkenntnistheorie. Hrg. von Troels Eggers Hansen, Tübingen 2. Aufl. 1994.
- [10] Purkathofer, A., Definitionslehre, 2008 [www.skriptenforum.net/ images/a/a6/ Definitionslehre.pdf](http://www.skriptenforum.net/images/a/a6/Definitionslehre.pdf)
- [11] Stanaitite, G., Alltagsdefinitionen und ihre Funktionen www.Diss_LayoutEndversion_klein.pdf

[12] Стефанов, В., Въведение в дедуктивната логика., Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2004.

За контакти

Гл. ас. Зоя Т. Димитрова, Катедра “Европеистика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”Тел.:082 888 811, E-mail: ztod@abv.bg